

OBS! Kopiering av sid 1-24 till andra hemsidor förbjuden.

VÄSTGÖTA BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Nr 6

Årgång 79

2024

Kris och krig kan det angå mig?

Läs Peter Backenfalls, Herrljunga, artiklar, på sidorna 7 och 8.

Mannen på bilden heter Robert Toszegi, boendes i Vedum.

***Han är aktiv i Skaraborghs Historiska Infanterieregemente, förkortat SHIR
(som i år firar 10 år som reenactmentgrupp).***

Alla våra läsare tillönskas en riktigt God Jul och ett Gott Nytt År!

HKH Kronprinsessan Victoria
Västergötlands Hembygdsförbunds beskyddarinna

Bilden ovan är tagen vid Kronprinsessans vandring i
Västergötland i september 2017.

Kungliga Hovstaterna

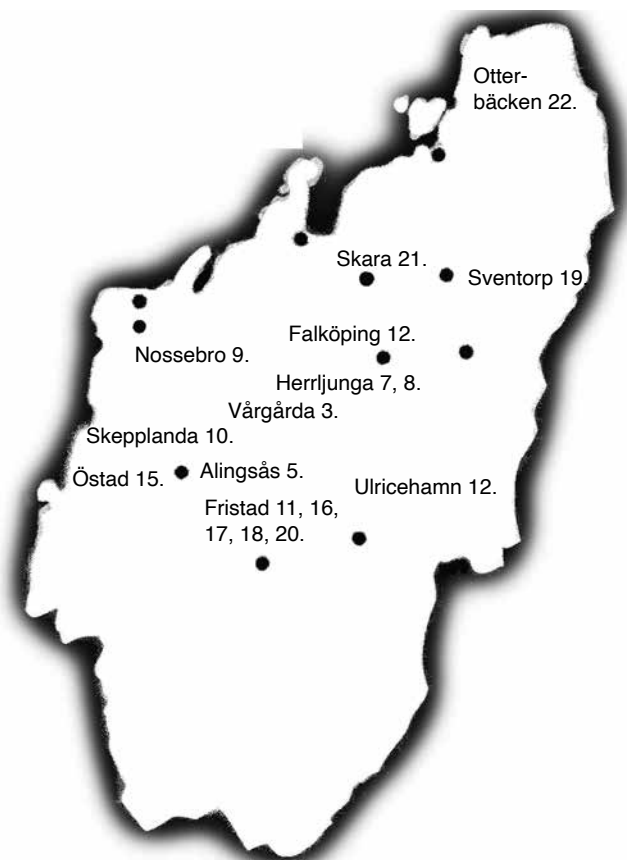
Foto: Raphael Stecksén, Copyright: Kungahuset.se

Västergötlands Hembygdsförbund

Tidskrift för hembygdsarbete,
natur- och kulturminnesvård.
Medlemstidskrift för
Västergötlands Hembygdsförbund
Årgång 79
Utkommer med 6 nummer per år
Avgift 2024 200:-

Områden med hänsyn till artiklarna.

Innehåll

Hembygdshälsningar från Lena, ordföranden	3
Simons kunskap om Alingsås historia svårslagen.....	5
Kris och krig kan det angå mig?	7
Vi lockar barn och familjer till Hembygdsparken (Herrljunga)	8
Malning i Kerstinsås kvarn, Nossebro	9
Skepplanda i backspegeln en värdefull bok för eftervärlden	10
Lucia förr i tiden	11
Sveriges äldsta ansikte finns i Västergötland	12
Hagströms handel i Östad.....	15
Om Fristads fokhöskolas museum	16
Julkappar, en sentida företeelse	17
Tomten på tomten	18
Mitt andra hem, Tage Brolin visade film från Gammalsvenskby	19
En lantmätare och hans tid.....	20
Grattis Tommy Kroon till utmärkelsen	21
Korsvirkesmagasinet i Otterbäcken	22
Hembygdsrörelsens vision	23

Redaktör och ansvarig utgivare:

Monika Moberg Kilefors, Ekängsvägen 19,
549 40 Skövde. Tel: 070-642 56 70.

E-post: redvastgotab@gmail.com

Tryck: Åtta.45 Infomedia, Alingsås 2024.

Sex nummer per år med utgivning i slutet av februari,
april, juni, augusti, oktober och november.

Manus senast: 15/1, 15/3, 15/5, 15/7, 15/9 och 15/10.

ISSN 0346-4954 (Print) www.hembygd.se/vastergotland

ISSN: 2004-9668 (Online)

Helt ideellt

Vår tidning är ganska unik. Vi som gör tidningen jobbar helt ideellt. Vi är en redaktionskommitté på sex-sju personer som träffas ett par, tre gånger per år och har samråd om innehållet. Vi tar gärna emot text- och bildmaterial som passar i vår tidning.

Vill du prenumerera eller har en adressförändring, ring till Eva Mann, telefon 0512-105 50, kontorstid på torsdagar 9-15 eller e-post: kansli@vhbf.se

I det här numret är vi ca 20 skribenter och fotografer som hjälpts åt. Ingen av oss får något arvode, vi gör det för att glädja andra och oss själva.

Tänk att det redan är dags för årets sista nummer av vår fina tidning!

Julen närmar sig och därmed också snart ett helt nytt år. Jag är helt säker på att det har hänt många saker under 2024 i allas våra föreningar, och säkert också privat för den delen. Tänker ofta på vilken fin förmån vi föreningsmänniskor har. Vi är en del i ett sammanhang och gör troligtvis saker som är betydelsefulla både för oss själva men också för andra. Demokratin och gemenskapen som finns i våra ideella sammanhang är stark, och viktig att vi fortsätter att värna om. Som medlem i en förening är vi alla lika och har lika stor del i föreningens ändamål och intresse. Själv brukar jag försöka summera vad som hänt i de föreningar jag är aktiv i. Dels för att påminna mig om vad vi gjort, men även för att sätta ord på och se storheten i allt som faktiskt gjorts.

Ibland är det nyttigt att lyfta blicken och känna att man är en del i något större. Den verksamhet som vi föreningar bedriver, bidrar till ett bevarande av vårt natur- och kulturarv, skapar mötesplatser, bjuder in till olika kulturutbud, erbjuder gemenskap och kunskapsöverföring. Ja, listan kan göras längre, men det jag vill åt här, är att vi var och en föreningar, bidrar i vår socken och kommun till att levandegöra vårt kulturarv. Utbudet av det som hamnar under Kultur, i våra respektive kommuner, berikas stort av hembygdsföreningarnas verksamhet. Tänk om inte vi i hembygdsrörelsen skulle arrangera allt vi idag gör? Så mycket fattigare det lokala kulturutbudet skulle bli.

Tänker man sedan ett steg till, så inser man att kulturutbudet i Västra Götalandsregionen, till betydande del erbjuds genom vår rörelse. Vi är en del i något större och vi betyder mycket för många människor. Att vi inom Västra Götalandsregionen (VGR) har ca 80 000 medlemmar inom hembygdsrörelsen, är en imponerande siffra eller hur? Mer imponerande är naturligtvis vad vi 80 000 medlemmar bidrar med till civilsamhället.

3,5 miljoner ideella arbetstimmar

Tar vi detta ytterligare ett steg, så är vi faktiskt även en del av det nationella utbudet. Sveriges hembygdsförbund (SHF) brukar vid denna tid skicka ut en enkät till oss i de lokala föreningarna. Svaren på enkäten är viktiga och sammanställs till nationell statistik. I den hittar vi svindlande siffror för engagemanget. Under 2023 så visade enkäten att vi i Sverige, till hembygdsförbundets anslutna hembygdsföreningar, lockade 3,1 miljoner besökare och lade ner 3,5 miljoner ideella arbetstimmar! Enkätens samlade uppgifter ligger till grund för de nationella samtal som SHF har med exempelvis

Lena Ramsberg,
ordförande i
VHBF

Kulturdepartementet, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet. Svaren på den nationella enkäten är också viktiga för att kunna följa vår rörelses utveckling, svårigheter och möjligheter.

Med detta sagt, lyft blicken och var stolt över just ditt engagemang, som bidrar till något stort och viktigt! Och, ta några minuter att svara på enkäten från SHF! (den skickas ofta till ordförande eller kontaktperson i föreningen)

Nya regler – ideella föreningar undantas

Från och med den 1 januari 2025 införs nya regler som säger att alla parkeringar med minst 20 platser måste ha minst en laddstolpe, om parkeringen tillhör en kommersiell fastighet. SHF har, tillsammans med andra ideella organisationer, uppvakttat Regeringskansliet i frågan och det har nu ändrats så att ideella föreningar undantas från lagen i denna fråga. Detta är ett exempel på SHF:s påverkansförmåga nationellt och som både praktiskt och ekonomiskt medför medlemsnytta för oss lokala föreningar.

Kurser och utbildningar

Vad gör vi i Västergötland då? Vi har det senaste arbetat med att knyta ihop säcken kring det stämman gav oss i uppdrag i verksamhetsplanen. Vi har tillsammans med Studieförbundet Vuxenskolan, Prisma och andra samverkanspartner, erbjudit kurser och utbildningar inom olika områden som våra lokala föreningar efterfrågat. Vi försöker delta på de kulturnätverk, kretsar och samverkansmöten som sker i de västgötska kommunerna, för att skapa dialog och närhet. Vi bevakar vad som händer inom arkivrörelsen vad gäller arkivfrågor och håller ögonen öppna för vad som händer inom digital samlingsförvaltning.

Många och konstruktiva är mötena vi haft med politiker och tjänstemän inom VGR. Vi har fått tillgång till en tjänsteperson anställd av VGR, som nu hjälper oss att nogsamt utreda förbundets behov av kulturarvskonsulent/hembygdskonsulent, vilket vi är glada över. Att kunna få tillgång till en konsulent, skulle ge oss ökade möjligheter att utveckla verksamheten. Detta skulle ske genom kontaktförmedlande, kommunikation, ökad tillgång till ämnesexperter, stöd vid digitalisering, med mera, med mera. Vi gör mycket mer, men det radar jag inte upp här. Vi är en stor organisation och det allra mesta arbetet sker helt ideellt, men vi försöker att vara lyhörda för att fånga upp vad hembygdsföreningarna önskar av oss.

Jag skulle vilja passa på att tacka vår fantastiska Eva på kansliet, som står för trygghet och stabilitet och gör ett ovärderligt och fint arbete för oss alla. Stort tack Eva för allt du står för och stöttar oss alla i!

Såklart tack till er alla, för allt viktigt och betydelsefullt, som görs för hembygdsrörelsens bästa!

Allt gott!

Lena

Vi på kansli, styrelse, funktionärer och redaktionskommitté önskar er alla en riktigt God Jul och ett Gott Nytt År!

Till minne av Ewert Jonsson

Historieforum Västra Götaland har med stor sorg tagit beskedet att Ewert lämnat oss.

Vår sorg är å det djupaste.

Ewert var värmen, glädjen och medmänniskan förkroppsligad.

Ewert var mångårig medlem hos oss i Historieforum Västra Götaland. Han var oerhört kunnig och engagerad i Västergötlands historia. Under åren hade Ewert förtroendeuppdrag i föreningen. Ewert var en utmärkt talare, han trollband publiken som föreläsare och guide.

Ewert lämnar ett stort tomrum efter sig i föreningen. Historieforum Västra Götaland har allt att tacka för Ewerts insatser och breda kunskaper om Västra Götalands historia.

Tack för allt Ewert. Våra tankar går till familjen

*Morgan Nilsson, Sexdrega
ordförande
Historieforum Västra Götaland*

Till minne av Agneta Tjäder

Historieforum Västra Götaland har mottagits av informationen att vår kära Agneta Tjäder avlidit.

Vår sorg är smärtsam och tung.

Vi minns Agneta med ett oförtrutt stort historiskt engagemang om Sjuhäradsbygdens historia. Agneta var en känd profil där hon brann för bland annat Ulricehamns historia. Genom författarskap och guidning bedrev hon bygdens historia till nya nivåer. Men även arbetet med Bredgårdsmannen till Ekehagens forntidsby och Falbygdens museum var Agneta bidragande till att det blev verklighet.

Historieforum Västra Götaland vill tacka och minnas Agneta som en varm kärleksfull person. Agneta var en av våra stora kulturhistoriska och betydelsefulla personer i Sjuhäradsbygden och Västergötland.

Historieforum tackar för allt. Vårt minne är för evigt. Våra tankar går till familjen.

*Morgan Nilsson, Sexdrega
ordförande
Historieforum Västra Götaland*

Med stöd från

HembygdVäst stöds ekonomiskt av Västra Götalandsregionens kulturnämnd. Ett stöd som vi är mycket tacksamma för. Tack vare det stödet kan vi erbjuda våra föreningar en omfattande och kvalitetsmässigt bra verksamhet.

Västergötlands Hembygdsförbund och Sveriges Hembygdsförbund samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan vid kurser och konferenser.

Simons kunskap om Alingsås historia svårslagen

Stadsvandringar lockar bara fler och fler

Simon har sedan barnsben haft intresse för historia. Det föddes redan när han var i femårsåldern när pappa Martin tog med honom i sidovagnen på motorcykeln.

– Vi åkte på äventyr och tittade på riddarspel, borgar, slott och kyrkor berättar Simon Waern.

Idag är han nyss 30 år fyllda och leder stadsvandringar för Alingsås Hembygdsförening. Hans kunskaper om sin stad är svårslagna. Stadsvandringarna lockar varje gång hundratals personer.

Simon Waern är inte som andra ciceroner. Ofta brukar stadsvandringar ledas av någon äldre. Men inte i Alingsås. Simon har, trots sin ungdom, under flera år haft sin givna uppgift i Alingsås Hembygdsförening och folk kommer fler och fler. Kanske inte så konstigt. Simon älskar sitt Alingsås. Han har sina rötter här sedan flera generationer. Han är dessutom utbildad bebyggelseantikvarie vid Göteborgs universitet. Fem år varade utbildningen och inte nog med det. Han är kommunalråd i opposition (s) och med det försöker han få beslutsfattare att värna om staden Alingsås både i detaljplanering och i övrig politik.

– Den gamla trästaden, innerstaden, är av riksintresse och därför bör den nya bebyggelsen växa varsamt och med eftertanke. Vi har en fin gammal stad och den är lagom greppbar. I stort sett varje gathörn finns intressant historia. Man får gräva där man står så lär man sig mer, säger Simon Waern.

Stadsrättigheter

Alingsås fick stadsrättigheter år 1619 och med det är man ett par år äldre än grannstäderna Göteborg och Borås. Kommunen med sina snart 43 000 invånare befinner sig i ett expansivt skede, vilket Simon menar är på gott och ont.

– Den nya bebyggelsen passar kanske inte alltid in i det gamla och expansionen får inte gå för fort. Är en detaljplan väl antagen är den svår att ändra. Då får man försöka påverka nästa detaljplan i stället till något positivt. En ny övergripande stadsplan antogs dock 2023 med politisk enighet, där husen inte får bli för höga. Småstadscharmen ska få vara kvar, framhåller Simon.

Simon Waern är en populär ledare vid stadsvandringar i Alingsås.

Alingsås-bibeln

I tonåren växte Simons intresse för historia och det blev hans bästa ämne i skolan. Han var också en flitig besökare på Alingsås museum, tills museet lades ner under några år.

Men det är inte bara gammal arkitektur som engagerat honom. Stadsvandringarna fylls ofta av mustiga historier om personer som bott och verkat i staden.

– Jag har gott om alingsåslitteratur att läsa därhemma. Speciellt Bohlins minnesskrift från Alingsås 300-årsjubileum år 1919 har blivit något av en ”Alingsås-bibel” för mig. Här finns mycket intressanta saker att läsa. Jag fick boken en gång av min farfar, berättar Simon.

Mer att lära

Kommunarkivet och Alingsås Tidnings gamla arkiv är också bra källor, liksom artiklar av förre museichefen Per Henrik Rosenström, som också var en stor kännare av Alingsås. Simon har även haft föreläsningar om gamla ritningar på hus som aldrig blivit byggda i staden. Mycket intressant kan undertecknad intyga liksom stadsvandringar på kyrkogården med berättelser om avlidna personer samt vandring vid den medeltida borgru-

Mycket folk. Det är det alltid på Simon Waerns stadsvandringar.

inen Stynaborg. Trots sin goda kunskap, menar Simon, finns det fortfarande mycket kvar att lära om Alingsås.

– Jag har gott minne, men en stadsvandring tar ett par timmar att förbereda. Man måste vara påläst och det är kul att intresset är så stort.

Alingsåsarna är av tradition intresserade av sin stad. Som en liten kuriositet kan nämnas att för några årtionden sedan när hembygdkännaren Håkan Sandstedt ledde stadsvandringar så kom det så mycket folk att polisen fick ingripa! Så har det inte varit på Simons guidningar, men ibland har det ställt till trafikproblem utan att polisen varit där.

Universalgeni

En historisk person som Simon framhåller speciellt är den tidigare stadsingenjören Svante Emanuel Bengtson,

Kön ringlar lång. Alingsåsarna är kunskapsstörsta på sin gamla stad.

som under de första årtiondena på 1900-talet hade en mycket avgörande roll för Alingsås utveckling.

– Staden var inte så stor på den tiden och tjänstemännen var få. Bengtson var den ende kommunala tjänstemannen och han ansvarade för allt från tekniska verk, vägbyggen till att bevilja bygglov och rita hus. Han var något av ett universalgeni.

– Det som är intressant är att det på Alingsås lilla yta hänt så mycket. Det finns gamla dagböcker och minnesanteckningar att utforska och här tycker jag att dagens generation borde bli betydligt bättre på att skriva ner vår tid. Många av oss är faktiskt extremt historielösa, säger Simon kritiskt.

Stark identitet

Han tycker vidare att kommuninvånarna har all anledning att vara stolta över sin stad.

– Alingsås har en stark identitet och en lång och spännande historia. Min förhoppning är att jag på något sätt ökat intresset kring detta och att det nu finns en större respekt för den äldre bebyggelsen.

Något som glädjer Simon speciellt är de vackra hus som byggs nya i gammal sekelskiftesstil i kvarteret Tygvävaren vid Nattsénska gården i centrala Alingsås. Byggnaderna utsågs tidigare i år till Sveriges vackraste nybygge.

Text och bild: Pär-Uno Ström

Personligt om Simon Waern

Yrke: Kommunalråd i opposition (s).

Vice ordförande i kommunstyrelsen.

Ålder: Nyligen fyllda 30 år.

Bor: I farfars gamla sommarstuga vid Skår utanför Alingsås.

Familj: Hustrun Amanda, barnen Georg och Augusta samt hunden Gusten.

Utbildning: Bebyggelseantikvarie vid Göteborgs universitet.

Fritidsintressen: Vandra i skogen, sjön Mjörn och den nyinköpta båten samt föreningsliv. Är bland annat vice ordförande i Alingsås Hembygdsförening.

Aktuell: Leder stadsvandringar i Alingsås, som intresserar väldigt många.

Kris och krig kan det angå mig?

Sverige och svenskarna har varit förskonade från krig i 210 år, sedan erövringen av Norge. Med Rysslands olagliga invasion i Ukraina och en betydande osäkerhet i samhällsutvecklingen med pandemier och kriser av mångahanda slag bör invånarna ändå fundera på vad man har för eget ansvar att förbereda sig för påfrestningar och kriser som långvariga elbortfall, torkperioder, skyfall och översvämningar och andra obehagligheter.

Staten förväntar sig att vi som enskilda medborgare ska klara oss i minst 5–7 dagar vid kriser under fredstid. Skulle det skrämmande inträffa att vi drabbas av ett krig ska vi klara oss i tre månader. Staten har ett ansvar att planera för folkförsörjningen i händelse av krig. Som alla vet har den ”strategiska time-out” som Sverige till skillnad från länder som t ex Finland mycket effektivt genomförde får vi i många delar börja om från början. Till detta kommer ett nära 50-procentigt importberoende och jordbruksnäringens kräftgång de senaste åren samt ett just-in-time-upplägg med lager på väg som gör att det vid långvarig kris eller värre, med störningar i västkusthamnarnas kapaciteter, kommer att gapa tomt i butikshyllorna efter några dagar.

Måste förbereda oss själva

Detta gör att vi som enskilda medborgare själva måste vidta åtgärder och förbereda oss för det värsta. Ingen annan kommer att ta ansvar för just detta än individen, möjligen med undantag för kommunens ansvar för t ex äldreboende och andra samhällsviktiga verksamheter. Det vilar tyvärr fortfarande en viss aningslöshet över dessa frågor och det är stor skillnad på det som statliga myndigheter redan gör och den enskildes förberedelser. Årets tema i Krisberedskapsveckan, ”Sätt i gång!”, är därför i högsta grad relevant.

Vi som hembygds- och kulturarvsrörelse verkar ju i lokalsamhället och är därmed en resurs i civilsamhället. Vad kan vi då göra? Vi kan dels medvetandegöra våra medlemmar om vikten av hemberedskap, dels ta ansvar som civilsamhällesorganisation och eventuellt med kommunens stöd i händelse av ofärd eller värre organisera så kallade informations- eller trygghetspunkter, men också på olika sätt skydda kulturarvet i form av de arkiv eller samlingar som vi har ansvar för. Mycket handlar om motståndskraft, tillit till varandra och samhället och i förlängningen, försvarsvilja.

I syfte att medvetandegöra den enskilde invånaren och skapa insikt arrangerade hembygdsföreningen i Herrljunga söndagen i beredskapsveckan en dag på temat, med rubriken ”Kris och krig, svensk krisbered-

Arbetsstuga med strumpstoppning på temat ”huvudsaken är att man är torr om fötterna”.

Foto: Anne-Chatrine Cammersand.

skap genom tiderna”. Under dagen fick åhörarna ta del av fem olika högklassiga föreläsningar om allt från försvarsmaktens uppdrag, folkförsörjning då och nu, kommunens förberedelser och förväntningar, vikten av elektroniska kommunikationer och hemberedskap eller prepping. Uppvisningar och prova-på-inslag gjordes av räddningstjänsten och Skaraborgs historiska infanteriregemente och frivilligorganisationer visade upp sin verksamhet. Som ett lite udda, men viktigt inslag hade föreningens handarbetskunniga en arbetsstuga med strumpstoppning på temat ”huvudsaken är att man är torr om fötterna”. Vår förhoppning är att besökarna fick med kunskap, men framför allt insikt om den enskildes ansvar med sig hem.

På Sveriges hembygdsförbunds hemsida Hembygdsportalen går det att läsa mer om hur vi som organisation kan tänka i frågor om kris och krig.

Peter Backenfall

Ordf Herrljunga hembygdsförening

”Kris och krig, svensk krisberedskap genom tiderna”. Om detta ämne ordnade Herrljunga hbf en hembygdsdag.

Foto: Anne-Chatrine Cammersand.

Vi lockar barn och familjer till hembygdsparken

Barnens söndag i Herrljunga hembygdspark. Här tittar barnen in i hönsredet. Foto: Anne-Chatrine Cammersand.

Hur får vi barn till hembygdsrörelsen? Det har vi i Herrljunga hembygdsförening lagt en del huvudbry åt under ett flertal år. Vad är det som lockar denna målgrupp och kan det finnas saker i parken som kan användas när det inte är evenemang – för barnlediga, förskoleklasser och dagmammor med flera.

Vi har därför anlagt en trollstig med aktivitetsbana där Trolle möter upp på stigen. Han har flyttat in i den gamla jordkällaren och döpt om den till Trollebo. Vi är av den uppfattningen att äldre sagor är underskattade. Författare som Elsa Beskow och Bröderna Grimm behöver lyftas fram i större utsträckning. Under förra året tillkom därför en sagovandring med ett antal skyltar med folkära sagor. Vid skyltarna finns det något som illustrerar sagorna och ibland en uppmaning till att göra något som har med sagan att göra. Tidigare har en vacker lekstuga uppförts som inrymmer en liten lanthandel. Stugan tar upp stilelement från några hus i samhället som är uppförda under 1920-talet och är mycket populär.

Barnens söndag

Varje år anordnas Barnens söndag som lockar många barn, föräldrar och far- och morföräldrar. I år ersatte en tur med den gamla brandbilen vår tidigare ponnyridning och köerna var långa. Barnens snickeriverkstad är ett traditionellt inslag, där båtar, flygplan och just i

Skottkärre race – en populär aktivitet – i Herrljunga hembygdspark. I år ersattes ponnyridningen med en tur i den gamla brandbilen, se omslaget, sid 24. Foto: Anne-Chatrine Cammersand.

år brandbilar förfärdigas med stor iver (och många spikar). Scenuppträdanden, sång- och sagostund, skottkärre race samt gratis fika med glass var också uppskattade inslag. Dagens höjdpunkt var invigningen av Barnens lagård, med bås för storsuggan, hönsrede, käpphästar m m. För att åstadkomma detta utrymme i den gamla skifteslagården var vi tvungna att bygga ett förråd i skiftesteknik och där husera det som tidigare fanns i lagården. Planering och genomförande har därför tagit några år, men vi är väldigt glada över resultatet

Bygger för framtiden

Det gäller att tänka långsiktigt även när det kommer till relationer. Vår förhoppning är att vi genom att presentera vår fina hembygdspark och vår verksamhet bygger någon form av positiv känsla för parken och byggnaderna, som kan ha betydelse när barnen blir ungdomar och så småningom själva föräldrar. Många är de glada kommentarer även från barnens föräldrar som vill engagera sig eller i vilket fall bli medlemmar i föreningen. Så det är en vinn-vinn-situation, där fokus på barnen ger så mycket mer, förutom energi och arbetsglädje!

*Peter Backenfall
Ordf Herrljunga hembygdsförening*

Malning i Kerstinsås kvarn i Nossebro lockade rekordpublik

Hembygdssföreningens Bert Nyblom öppnar vattenluckorna som driver kvarnens vattenhjul.

Vattenhjulet, som driver maskineriet, mäter 4,20 meter i diameter.

Nossebro Hembygdssförenings årliga malning i anrika Kerstins Kvarn blev i år succé med rekordmånga besökare. Drygt 100 personer, många långväga, kom för att se kvarnen i arbete och köpa nymalt mjöl.

Det var som vanligt andra lördagen i oktober, i år lördagen den 5 oktober, som malningen genomfördes. Kvarnen, belägen i Nossebro, i ån Nossan vid infarten från Vara-Grästorps-hållet, renoverades åren 2001 till 2007 till det skick den hade i mitten av 1800-talet med underfalls vattenhjul och ett par kvarnstenar.

I år var vattenståndet perfekt för malningen och i det soliga vädret lockade eventet särskilt många intresserade. Vattenhjulet mäter imponerande 4,2 meter i diameter och driver med ett komplicerat kugghjulssystem stenarna som mal mjölet.

Nere i kvarnmaskineriet samlades mjölet upp i säckar.

Här matas kvarnstenarna med råg.

I år maldes 300 kilo råg med ett resultat av 174 påsar färdigt mjöl á 1,5 kilo styck – perfekt till det stundande julbaket! Under dagen såldes 41 påsar direkt över disk. Mjölet säljs även i en av Nossebro's livsmedelsbutiker.

I kvarnens övervåning inbjöds på sedvanligt sätt till servering. Här hade de ideellt arbetande hembygdsvännerna fullt upp under de tre timmar som kvarnen höll öppet.

Kerstinsås Kvarn är unik genom att det är den enda i originalskick i ån Nossans nio mil långa lopp, från Borgstena i norr till Väneren i söder. Den är en viktig och värdefull bit av samhället Nossebro's kulturhistoria – ty det var genom kvarnverksamheten som Nossebro började gro som centralort i det blivande, nuvarande Essunga kommun.

*Text: Börje Andersson
Foto: Karl-Johan Augustsson
Nossebro*

Skepplanda i backspegeln

– En värdefull bok för eftervärlden

Skepplanda i backspegeln, en nyutkommen bok av Bo Björklund.

Det är en lokal och genomarbetad bok - ”Skepplanda i backspegeln”. En nyutkommen publikation som kan läsas både som fristående berättelser och i sin helhet. Det mesta handlar om bygdens 1900-talshistoria där olika skribenter medverkar med värdefulla och intressanta inslag. Men huvudförfattare och personen bakom boken är Bo Björklund från Älvängen.

Det är inte första gången som Björklund bidrar till den lokala bokfloden med för eftervärlden värdefulla böcker. För er som minns serien med de tre böckerna om ”Risveden - en västsvensk obygd historia” kan lätt förstå även kvalitén på ”Skepplanda i backspegeln”. Då som nu var det böcker som gick på djupet på vardera cirka 270 sidor och rikligt illustrerade med fotografier. Den nu vackra och inbundna Skepplandaboken följer samma mönster och där framsidan pryds med fem historiska fotografier. Tilläggas skall att dokumentationen om Risveden gjorde Bo Björklund tillsammans med förre skogstjänstemannen Karl-Erik Andersson från Alingsås. En person som känner Risveden och Skepplanda väl.

Lång historia

Skepplanda är ingen större ort. Här bor idag cirka 2 tusen personer och har under årens lopp varit något av en avfolkningsbygd för att under senare årtionden ha fått fler människor att flytta hit. Orten finns omnämnd första gången på 1400-talet och har i huvudsak varit en plats för jordbruk, men när Ale kommun bildades 1974 blev det en snabbare utbyggnad av samhällen i

orter som Skepplanda och Alvhem. Många göteborgare har flyttat hit och gjort sig hemmastadda i bygden och även engagerat sig i föreningsliv. Björklunds bok utgörs av många berättelser, skrivna i början eller mitten av 1900-talet. Ett 35-tal fristående berättelser finns i innehållsförteckningen och där Bo Björklund själv bidrar med 17 stycken.

Fest under lampan

Att beröra hela innehållet med samtliga berättelser skulle väl ta alltför mycket plats i anspråk i denna tidskrift. Därför har vi valt ut några. Ämnena är av de mest skiftande slag. Eller vad sägs om bondeauktionen på gården Bäckén, som lockade storpublik, järnvägsstationer i Göta Älvdalen, mjölkbilens väg från mjölkbord till mejeri, skolor och skolstrejk i Sålånda, när Guntorp fick elektrisk ljus, när Skogstorp blev centrum för folkmusik och hade en riksspeleman och kyrkogårdsinvigning i Skepplanda koleraåret 1834.

Som ni märker är berättelserna om högt som lågt. Ett av de mer udda inslagen är när den första takarmaturen kom till Skogstorp. Det var 1920 i samband med att August Eriksson fyllde 70 år. Givetvis blev det fest under lampans sken, men när man dukade undan för dans lyfte man upp de tre hängande lampkuporna och lade dem på hyllan ovanför. Detta för att vara extra försiktig med denna dyrgrip.

Värdefull

Till sist vill undertecknad framhålla att boken ”Skepplanda i backspegeln” är en mycket värdefull dokumentation av en liten landsort och för den som vill forska ännu mer i Skepplandas historia är det bara att konstatera att boken blir värdefullare ju längre tiden går. Bo Björklund och övriga skribenter i boken har belyst Skepplandabygden på ett alldeles lysande och brett sätt.

Pär-Uno Ström

**OBS! VHBF har ny postadress:
Stadsträdgården 1
532 31 SKARA**

Lucia förr i tiden

Före år 1753 hade vi den julianska kalendern i Sverige. Då var den mörkaste natten ungefär vid Lucia, elva nätter före jul. År 1753 tog man bort 11 dagar, och den gregorianska kalendern infördes, som vi har nu. När det var den mörkaste natten vid vintersolståndet var farliga makter i rörelse liksom vid andra betydelsefulla tider. Ungdomar utnyttjade detta till att klä ut sig till lussegubbar och springa runt och skrämma människor och kanske skaffa sig favörer i form av godis, precis som de gör nu vid Halloween, som är the hollow evening, nyåret i keltisk kultur. Genom de irländska invandrarna kom seden till Amerika, och därifrån har den kommit hit.

Lussegubbarna har förekommit i västra Sverige fram i vår tid och har länge levt kvar i Främmestad utanför Nossebro. Överhuvudtaget finns det kulturella skillnader mellan Västsverige och östra Sverige. Vid påsk märks det i påskeldar och påskbrev, som bara finns i västra Sverige. Visby och Stockholm var hansestäder på medeltiden, och då kom lyxvaror som saffran dit men inte till Västsverige. Där fanns inga hansestäder.

Även seden med att fira den vitklädda Lucia omtalas först i väster, nämligen i samband med ett Luciafirande på Koberg 1848. Det är Fritz von Dardel, som firar jul hos svärföräldrarna Silfwerschiöldh och blir serverad Luciakaffe av pigorna, som var vitklädda med talgljus i håret.

Helgon på 300-talet

Lucia var ett helgon på 300-talet och det finns olika berättelser om varför hon blev ett helgon. Hon gav sin hemgift till de fattiga, hon kom med ett skepp med mat till de hungrande och hon stack ut sina ögon som var till förförelse. Intressant är att i Lödösekalendern, ett slags kalendarium över firandet av helgondagar – så uppstod almanackan – har luciadagen en högre festgrad än i andra biskopsdömen. Och Luciafirandet omtalas alltså tidigast från Vänerlandskapen Västergötland och Värmland och där på herrgårdar och i högreståndsmiljö. Troligen fördes Luciafirandet därifrån till studenterna i Uppsala och Lund, som kanske kom från denna miljö. Föreningar och tidningar med Luciatävlingar och kyrkor spred seden vidare. Firandet blev mer allmänt i skolor och förskolor men verkar nu vara på tillbakagång.

Men fanns det någon Lucia före helgonfirandet? Ja, det fanns två viktiga omständigheter. Lucianatten var årets längsta natt och julfastan började då, när man bara fick äta fisk – lutfisk – och ingenting av det goda nyslaktade köttet och fläsket. Då inleddes fastan med en rejäl

fest, lussefrukosten. På lussenatten gick kvinnorna upp och tände tidigt i den öppna spisen. Alla bodde och låg i ett enda rum, i stöva, och kvinnorna låg på nätterna i bara särken, den långa och långärmade linneklädnad, som man hade under kjolar och livstycke och tröja även på dagen. Och där har vi luciasärken som lucia och tärnor har än i dag. När elden tagit sig i spisen kunde man koka kaffe och ta fram lussebeten, bröd, smör, rullsylta och korb och en sup. Till kaffet kunde man få lussebullar kanske formade som en solsymbol, en svastika eller hakkors, som är en många tusen år gammal solsymbol bl a från Asien. Man ville att solen och ljuset skulle komma tillbaka.

I Holland kallades bullarna för djävulskatter, och vi säger också lussekatter.

Vintersolståndet har alltid varit magiskt och vid de stora megaliterna vid Stonehenge, Newgrange på Irland och Ales stenar i Skåne står solen på ett speciellt sätt mellan stenarna just vid vintersolståndet.

Ann-Britt Boman

PS. För 250 år sedan ägde det första nedtecknade Luciafirandet i Sverige rum i byn Horn utanför Skövde. Det var Carl Fredrik Nyman som 1764 nedtecknade hur han blev väckt av ett Luciafölje med kaffe och bröd på morgonen.. DS.

Lucian Margareta Kullberg (1891–1968) fadern. Fotot tillhör Västergötlands museum i Skara. . Fotot lånat hos museet mot en avgift 2013, men då användes inte fotot.

Sveriges äldsta ansikte finns i Västergötland

Vintertid visas Bredgårdsmannen i Falbygdens museums forsal. Konstnären och arkeologen Oscar Nilsson ses t h.

Tack vare Ulricehamns Hembygdsförening och den internationellt kände modellmakaren Oscar Nilsson i Stockholm vet vi nu hur en människa såg ut i Sverige under den tidiga stenåldern. I Ekehagens Forntidsby i Åsarp kan vi sedan i våras stå öga mot öga med Sveriges äldsta ansikte – en rekonstruktion av en nästan 10 000 år gammal stenåldersjägare.

Bredgårdsmannen kallas han efter den plats han hittades på Bredgårdens ägor i Marbäck utanför Ulricehamn. Vad han hette under sin livstid får vi aldrig veta, inte heller hur hans språk lät. Hans röst tystnade långt innan vår tideräkning började – på den tid som vi kallar jägarstenåldern eller mesolitikum.

Ändå vet vi ganska mycket om honom trots att bara kraniet och delar av skelettet finns kvar. Vi vet hans längd, vad han hade för matvanor och var han var uppväxt. Genom en DNA-analys vet vi dessutom varifrån hans gener härstammar och vilken hår- ögon- och hudfärg han hade.

Bredgårdsmannen visas sommartid i Ekehagens Forntidsby i Västergötland och under vintern på Falbygdens Museum i Falköping. Rekonstruktionen har bekostats och ägs av Ulricehamns Hembygdsförening, som hoppas att den gamle västgöten även ska visas i hans "hemstad" Ulricehamn när det planerade kulturhuset är färdigt.

Kraniet och skelettdelarna visar att stenåldersmannen var cirka 175 cm lång och en riktig muskelknutte. Han var mellan 45 och 60 år när han av någon anledning hamnade i en liten sjö i byn Marbäck och hade hunnit få en del åldersrelaterade förslitningsskador, inte minst på tänderna.

Han hade ingen karies – i hans mat var det ont om kolhydrater – däremot tandsten, och säkert hade han tidvis lidit av svår tandvärk. Några tänder var helt nedslitna, andra hade lossnat när han levde.

Skrämmande verklighetstrogen

Bara en plexiglasvägg skiljer oss från mannen från stenåldern, och han tittar lite forskande på oss, som om han undrar vad vi är för några konstiga figurer. Hans hy är lite mörkare än vår, men ögonen är lysande blå och skägget och håret är cendré med lite grå inslag. Han ser så levande ut att man nästan föreställer sig att han ska öppna munnen och fråga vilka vi är.

Bredgårdsmannen är Skandinaviens äldsta fynd som gått att rekonstruera. Han bodde på ungefär samma plats hela sitt liv – kring det som nu är Ulricehamn – och livnärde sig på sötvattensfisk och kött. Det fanns gott om matnyttigt i hans hemtrakter på hans tid. I sjöarna var det rikligt med fisk, och i skogarna trivdes både älgar, kronhjortar, vildsvin och rådjur, uroxar och harar.

Han levde ändå inget enkelt och ofarligt liv. Det krävdes stark fysik för att orka med långa vandringar och klara sig helskinnad från jakt på storvilt.

Ett kranium i skopan

Stenåldersmannen hittades en junidag 1994 av grävmaskinisten Per-Åke Jansson, som grävde i ett sankt parti på Bredgårdens ägor. Efter en stund såg han ett avvikande föremål, som ramlade ur skopan – ett mänskligt kranium. Han förstod att det inte tillhörde någon människa som nyss hade dött men ringde ändå till polisen i Ulricehamn.

Samtalet blev början på en kedjereaktion. Polisen ringde till stadens museichef, som i sin tur kontaktade Riksantikvarieämbetet. Efter bara några timmar var det liv och rörelse på fyndplatsen.

I schaktmassorna fann man en underkäke och lårbenen. Efterhand kom fler ben fram i dagsljuset – tillräckligt många för att placera fyndet som ett bland de tio äldsta lämningarna efter människor i Skandinavien – och det bäst bevarade.

Snart insåg man att skelettet, som låg på 1,2 meters djup, var väldigt gammalt. För att undersöka det närmare fraktades det och jorden det låg i med traktor och flakvagn till ett garage i Ulricehamn, där arkeologerna Anna-Lena Gerdin och Eva Weiber kunde arbeta i lugn och ro. De konstaterade att det var frågan om en man som levde för mellan 9 600 och 9 900 år sedan och var äldre än vad män vanligen blev på hans tid.

Eftersom fyndet ansågs vara av riksintresse fördes kvarlevorna till Statens Historiska Museum i Stockholm, där det sedan dess förvarats i en monter.

Människan följde maten

Hur det gick till när Bredgårdsmannen fick sin grav i den lilla sjön kan man bara spekulera i. Kanske hade han helt enkelt råkat drunkna. Eller kanske var sjön en form av gravplats. Ingen vet i dag.

När Bredgårdsmannen levde hade det gått mer än tusen år sedan de första invandrarna kom till Skandinavien. Istiden tog definitivt slut i Västsverige för 11 400 år sedan, och de första människorna vandrade snart hit söder ifrån. Större delen av södra Nordsjön var då ett fastland, numera kallat Doggerland, och England och Danmark hängde ihop med Skandinavien. Våra första invandrare kunde alltså ta sig hit torrskodda.

Människorna drog sig norrut för att de följde sin mat – djuren som de jagade med enkla spjut. Främst kom de hit i spåren av renen, som var deras viktigaste bytesdjur. Det gav dem både mat och skinn, av hornen och benen tillverkade de redskap och av senorna gjorde de rep. Dessutom var maginnehållet en riktig vitaminkälla.

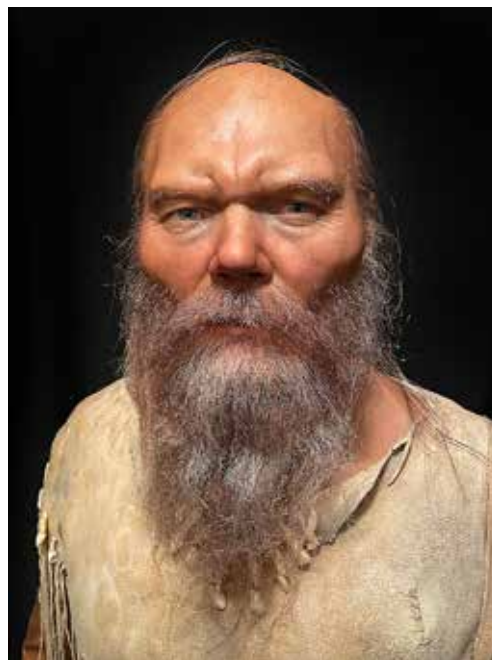
Efter ismältningen drog sig renarna norrut mot det nya landet som snart blev ett tundraliknande landskap. När det blev varmare och de karga tundrorna förvandlades till lövskogar flyttade de sig längre och längre norrut. I stället kom andra djur, som stannade kvar där det fanns gott om bete. Därmed blev också människorna bofasta.

Kom från olika håll

De första människorna, Homo sapiens, ”föddes” i Afrika för omkring 200 000 år sedan och de var mörkhyade,

Bredgårdsmannens kvarlevor visas i en monter i Statens Historiska Museum i Stockholm

En stilig man, nästan 10 000 år gammal.

svarthåriga och blåögda. För 100 000 år sedan började de vandra ut i världen och kom till Europa för 40 000 år sedan. När inlandsisen över norra Europa börjat smälta dök de första moderna människorna upp här. Något senare kom också invandrare österifrån, antingen via Nordkalotten eller Baltikum och norra Polen.

Bredgårdsmannens DNA visar att hans förfäder främst tillhörde de östliga invandrarna. De var blåögda och hade ljusare hud och hår beroende på att de tidigt vandrat från Sydeuropa till kallare områden och anpassat sig till det hårdare klimatet. De båda grupperna smälte efterhand samman och Bredgårdsmannens gener visar inslag även av invandrarna söder ifrån.

Troligen levde han i en grupp bestående av hans familj och de närmaste släktingarna. De var bofasta på en eller ett par platser i enkla hyddor. Men de gjorde också kortare besök i andra områden för att jaga eller samla råvaror till redskap, bostäder och kläder. På vissa platser, kanske längre bort, träffades större grupper och utbytte kunskaper och produkter och förmedlade kontakter mellan män och kvinnor för att stammen skulle fortleva.

Spännande uppdrag

För att ge 2000-talets människor möjlighet att möta en 10 000 år gammal förfader beslöt Ulricehamns Hembygdsförening för nio år sedan att bekosta en rekonstruktion av Bredgårdsmannen och därmed ge honom ett ansikte. En av världens främste ansiktsrekonstruktörer, konstnären och arkeologen Oscar Nilsson i Stockholm, åtog sig det spännande uppdraget och på Historiska Museet i Stockholm var man positiva till

Artikelförfattaren vid ett besök hos Oscar Nilsson och Bredgårdsmannen. Oscar har byggt upp Bredgårdsmannens ansikte av lera, muskel för muskel, tills peggarna var täckta.

rekonstruktionen. Oscars första möte med Bredgårdsmannen ägde rum på museet samma dag som det fått tillbaka underkäken efter en DNA-analys på Geotekniskt Centrum i Köpenhamn.

Oscar inledde arbetet med att låta tillverka en exakt plastkopia av Bredgårdsmannens kranium. Första momentet var att scanna det i en CT-scanner på Karolinska Institutet i Solna. Filerna skickades sedan till företaget GT Prototyper i Ystad, som printade ut kraniet i vinylplast.

Därefter kunde han påbörja arbetet med ansiktet. Tekniken baseras på kunskapen om tjockleken på ansiktets vävnad på ett antal anatomiska punkter. När måtten var bestämda förde Oscar över dem till 32 träpeggar, som han limmade fast på plastkraniet. Därefter byggde han upp ansiktet med lera, muskel för muskel inifrån och utåt och formade fett och vävnad tills peggarna slutligen var täckta.

– Av skallen gjöt jag en form i gips och i den fick jag fram en avgjutning hudfärgad silikon – det slutliga ansiktet. Sedan var det dags för det konstnärliga arbetet – ansiktsfärg, läppar, porer, rynkor, skägg, ögonbryn och fransar och så vidare.

Till kroppen gjorde Oscar en avgjutning med gipsbindor av en levande modell, och ”skelettet” är av aluminium. Händer, fötter och ben fick slutligen ”skinn” av hudfärgat silikon.

Kläder av hjortskinn

Bredgårdsmannens kläder är tillverkade av Helena Gjaerum i Undersåker nära Åre. Hon har tidigare tillverkat dräkter åt flera av Oscar Nilssons rekonstruerade forntidsmäniskor.

– Eftersom ingen vet hur man klädde sig på hans tid inspirerades jag framför allt av ismannen Ötzi's dräkt, säger hon. Han levde i Alperna för 5 500 år sedan och

hade plagg av getskinn. Men eftersom man inte hade tamboskap på Bredgårdsmannens tid använde jag skinn från kronhjort, som fanns på platsen där han levde och är mjukt och smidigt att bearbeta.

Helena garvade skinnen med hjorthjärna, som hon kokat, mosat och blandat med såpa och äggula. Sedan rökte hon dem över en pyrande eld för att de skulle bli mjuka. Det är gamla metoder som använts sedan forntiden.

Dräkten består av en tunika av ponchomodell och hosor, som hålls uppe med snören, fästa i ett band runt midjan. Skorna gjorde Helena av hjortskinn efter ett mönster av 5 500 år gamla skor som man hittat i en grotta i Armenien. Konsten att sy är väldigt gammal. Den äldsta synålen som man hittat är minst 25 000 år gammal.

Fynd av pärlor, halsband och andra smycken i forntidsgravar visar att människor redan då brydde sig om sitt utseende. Bredgårdsmannen fick därför smycken av vildsvinsbetar, hjort- och älg-tänder, fiskkotor och rönnbär och i håret några korp-fjädrar. Både de och ett par fågelfötter i hans bälte kommer från en påkörd död korp.

Och nu kan vi alltså stå öga mot öga med den gamle stenåldersjägaren. En man som visserligen hade en annan världsbild än vi, men som tänkte och kände som vi, tog till sig nya kunskaper, klädde sig varmt och praktiskt och prydde sig med enkla smycken.

En människa som vi – fast i en annan tid.

Agneta Tjäder (projektledare för rekonstruktionen)

Foto: Agneta Tjäder och Christian Jensen

Till minne av Agneta Tjäder

Sedan vi fått artikeln om Bredgårdsmannen har det kommit till vår kännedom, att författaren till artikeln Agneta Tjäder har gått bort den 1 november 2024. Hon var född 1946 och bodde i Ulricehamn, där hon var en känd kulturpersonlighet. Hon skrev flera böcker om Änglagårdstrakten men också om Kinnekulle och andra bygder i Västergötland. Vidare var hon verksam som föredragshållare och guide i bygden. Frid över hennes minne!

Ann-Britt Boman

Hagströms handel i Östad

Retrovägen 190 mellan Göteborg och Lyrestad vill särskilt lyfta fram 1900-talets kulturarv. I Östad hittar vi Hagströms Handel.

Rörelsen startades i det nybyggda huset Högalund 1905 av A G Carlsson, övertogs 1919 av David Carlsson, 1946 av Stig Hagström och 1964 av Janne Hagström. 2013 tog Kristina Hagman över. Den här affären kunde i början på 1900-talet tillfredsställa alla bonde-samhällets behov. Konkurrerande affärer fanns i Björkekärr, Sjövik och Mjörnsjö. Från omkring 1885 fanns det en affär i Brunnslyckan vid Östad byväg.

*Text och bild: Östads hbf/Thomas Svensson.
Sammanställt av Bo Björklund.*

Hagströms Handel vid Retrovägen i Östad på 1920-talet
Vid landsvägen under Åsens lummiga grönska ligger lant-handeln i Östad by med hästestång där man band hästarna. Vid vägen står ett fotogenfat och en silltunna. Vägen svänger åt höger in i Östad by. Den nuvarande landsvägen är ännu inte byggd. Det är 1920-tal och bilismen är i antågande. En automobil är framkörd (på fel sida vägen) för tankning. Det sker med självfall från ett bensinfat på stenvuren vid landsvägskanten.

Nossebro marknad är lika med sänkt bensinpris. Sista onsdagen i månaden är det Nossebro marknad. Den dagen sänkte Janne Hagström bensinpriset. Alla som kunde tog vägen via Östad. På bilden fyller Stig och Eivor Wallin reservdunken som man alltid hade i kofferten förr.

Julen 1953. Personalen fr v : Ester Rydbom, Erland Ohlsson, Anna-Birgit Carlsson, Eivor Larsson och Stig Hagström.

1953 betjänas kunderna vid disken. Diskbetjäningen finns delvis kvar 2024.

Om Fristads folkhögskolas museum

Sedan början av 2000-talet, alltså i ca 20 år har vi i Fristads Hembygdsförening haft ansvaret för visningar och verksamheten vid Fristads Folkhögskolas museum. Huvudsakligen har det varit Birgit Gustafsson, Wiviann Bergsten och Ann-Britt Boman som då arbetat ideellt. Under några år var Peter Ekblad anställd av Fristads folkhögskola som museipedagog. Även Marita Bornefalk, Rolf Hjertqvist, Leif Eurenus och Maj Klingesten har varit engagerade vid vissa tillfällen.

Från och med 100-årsjubileet 2007 av Astrid Lindgrens födelse har vi tagit emot elever i förskolan och de lägre klasserna i förutvarande Fristads kommunal. Det blev många, kanske tusen. I övrigt har vi haft öppet för allmänheten vid vissa tillfällen och när grupper har velat komma till museet och få en visning.

Det underlättade mycket, när vi fick ett uppvärmt rum att samla våra grupper i. Då kunde vi utnyttja museet även under den kalla delen av året. Folkhögskolans tidigare rektor Leila Pekkala betydde mycket för att detta projekt kunde genomföras. Ann-Britt Boman har varit kontaktperson och tagit emot förfrågningar om besök. Birgit Gustafsson och Wiviann Bergsten har varit med och visat runt. Nu har flera nya medlemmar i gruppen tillkommit, Inger Arhusiander, Eva-Lena Liljevik och Pirkko Karlsson.

För min egen del har jag försökt hitta jämförelsepunkter mellan förr och nu i verksamheten och så även när vi tog emot skolklasser. Hur var det på Emils tid och hur är det nu? Eleverna skulle ha läst eller sett film om Emil i Lönneberga och hans tid.

Vad som har förändrats är förstas att naturhushållningen hade övergått i penninghushållning. För den som växt upp på en liten bondgård finns många igenkänningspunkter, saltebaljan för fläsk och korb, kvarnar för att mala mjöl, smörkärnor och ystekar och sedan separator för att ta vara på mjölken. Detta illustrerar också förrådshushållningens betydelse, som nu inte längre finns. Lie och räfsa och höbågar för att bära in höet handlar om höbärgningen och att samla foder till korna, så att de kunde klara vintern.

Vargnät

På tredje våningen finns vargnät, varglappar och vargspjut. Där kan man dramatisera mycket för att få fram, vad det betydde att vargen rev bondens enda ko och barnen inte fick någon mjölk och även jämföra med hur det är nu.

En annan stor skillnad mellan förr och nu är att förr levde man kollektivt i byn, nu är vi de mest individualistiska i världen. På andra våningen finns köksföremål och

en soffa. Barnen får lägga sig skafföttes för att förstå, att inte ens en egen säng var självklar. Och grötfatet som alla åt ur med var sin sked, tills man kom in till smörhulan i mitten, brukar fascinera.

Smörhulegatan

Smörhulegatan i Borås påminner om smörets stora betydelse. En fin gård, som låg där, kallades Smörhulan, vilket redan står på en karta från 1600-talet.

”Du ser ut som om du sålt smöret och tappat pengarna!” är ett talesätt. Smöret var ofta det enda som gav pengar.

”Matatavla” som kunde vara både en stol och ett bord visar på att alla måste samsas på en ganska liten yta i stugan med den öppna spisen som gav ljus och värme. Där levde man både dag och natt och där skedde även spinning och vävning och en del hantverk som att laga skor och tälja ”räfsepinnar”. Kjortelvärmaren kan peka på hur kallt det var att sitta i uppvärmda kyrkor på vintern och lyssna i timmar på predikan. Då kommer man också in på klädsel.

Vi brukar först samlas i det uppvärmda rummet för att allmänt tala om förr och nu och få fram skillnader. Sedan har vi gått ut på de olika våningarna för att visa föremål som illustrerar detta. Sådana föremål har även tagits ner till det uppvärmda rummet för att man ska slippa gå ut i kylan på vintern. Det är bra om man kan få med besökarna i diskussionen, så att de börjar reflektera och tänka i jämförande banor.

Barnen i Astrid Lindgren-projektet var duktiga på att hänga med. Där hade vi lagt ut Emil-kort i museet vid föremål som hade direkt anknytning till Emil och hans tid. I anslutning till vargspjut och vargnät läste vi om kommandoran i vargropen.

Nu har det glädjande nog kommit till flera i museigruppen, och vi hoppas att vi ska kunna fortsätta att visa museet. Vi är olika, och det viktiga är nog att den som visar museet väljer ut föremål som berättar om livet förr och ser sammanhangen. På senare tid har jag också försökt att få fram perspektivet med återvinning och ett hållbart samhälle. Det är det som föremålen och museet förmedlar, att vara rädd om miljön och naturen och inte slösa med resurser. Där återstår mycket att göra. Föremålen på museet är ofta avsedda att användas under ett helt liv. Där finns en avgörande skillnad mellan förr och nu – slit och släng och konsumtion kontra kvalitet och hållbarhet. Men var och en måste hitta sin egen ingång till den rikedom som finns i Fristads folkhögskolas museum.

Ann-Britt Boman

Julklappar – en sentida företeelse

Julen i våra dagar förbinds i hög grad med julklappar, men det är en sentida företeelse.

I de gamla socknarna med tusenåriga anor hade man ansvar även för de fattiga. Man samlade in pengar vid kalas, bröllop och andra fester. Till jul var man särskilt givmild, och de fattiga skulle vid jul ha mat, bröd och ljus. I Älghults socken i Småland bakade man på 1820-talet särskilda brödlevar för de fattiga. Årstafrun berättar i sin dagbok, att hon 1803 skänkte till hjonen i Brännkyrka fattigstuga lutfisk, grytstek, soppa med klimpar, vin och brännvin och tre slags bröd och smör. Och tänk på Emil i Lönneberga och fattighjonen! Man gav julhögar till drängar och pigor med olika sorters julbröd. Den indelte knekten, kyrkstöten och flätten, huddragaren, skulle också ha julbröd. Gåvorna var alltså i naturasamhällets tid något extra att äta. Till och med djuren skulle ha det. Hästen skulle ha extra havre. Från Fristad berättas, att under bordet stod en skål med juldricka, som far stänkte på kreaturens foder tidigt på annandagen. Tomten skulle ha sin gröt. Julmaten fick stå kvar på bordet, för man trodde, att de bortgångna förfäderna kom hem på julnatten och åt och drack av maten.

Julgåvor

Seden att ge varandra gåvor var hos de gamla romarna för ett par tusen år sedan kopplad till nyår, som det fortfarande är i vissa länder, t ex Ryssland. Under en decembervecka firade romarna också saturnalier till guden Saturnus ära. Man gav presenter med roliga verser på. Juldagen räknades senare som nyårsdag, när kristendomens jul tog över.

I bondesamhället skojade man gärna i samband med helger, t ex seden med lussegubbar. Vid julen kunde det vara byns ungdomar, som smög runt bland gårdarna, klappade på dörren och kvickt slängde in julklappen, som kunde vara en grisföt, ett vedträ o.dyl. och sedan snabbt sprang sin väg. Ibland kunde julbocken komma med något, men den är förknippad med onda makter och kunde höra ihop med urgamla seder att maskera sig. Från Miklagård eller Konstantinopel lär det finnas någon berättelse om väringarna, vikingarna som klädde ut sig i björnskinns och ”drack Jol”. Djävulen hade ibland bockhorn och klövar. Ordet julklapp förekommer också vid tyska Östersjökusten. Kanske är julklappen bara ett av flera julupptåg. I en gård i Fristad kom ett stort halmnystan indansande genom dörren, och det innehöll ett förklädestyg till en av pigorna. I en gård i Lindsås i Borgstena fick sonen en klapp med rim:

”Från en tös, som heter Sara, kommer denna skjortan rara,
Hon är ny fast ej så fin, spunnen dock av eget lin.
Skulle någon skäva riva, får du ej otålig bliva,
utan lugn fördraga den, mild och from som kärleken.”

Det var en blaggarnsskjorta från en piga, som tyckte om sonen i huset. Julklappar var alltså inte så vanliga, men far kunde ge drängarna en mössa, en halsduk eller ett förskinn. Pigorna kunde få ett kjorteltyg eller en tresneppesjal, och barnen kunde få kläder eller någon hemgjord leksak. Julklapparna är ett led i en kedja, som förstärker släktskap eller andra relationer, och julen var en lämplig tid för sådant. I borgerlig tradition var det vanligt med rim.

Geijer skrev om ett par byxhångslen: ”Denna gåvas syftning är en högre lyftning”

Tidigare hade ute i Europa barnen fått gåvor av Jesusbarnet, Kindchen Jesus eller Sankt Nikolaus. När julklapparna blev vanligare, kopplades de ihop med jultomten och hans föregångare Sankt Nikolaus, biskop i Myra i nuvarande Turkiet på 300-talet e.Kr. I de kontinentala Nikolaussederna fanns julbocken med som den fångslade djävulen i bockgestalt, och julbocken blev i mitten av 1800-talet julklappsutdelare i borgerlig miljö. Så är det i ”Petters och Lottas jul” hos Elsa Beskow i böckerna om Tant Brun, Tant Grön och Tant Gredelin samt Farbror Blå.

Ann-Britt Boman

I salen vaktar tomtarna julgranen, men där brukar även julklapparna få plats. Foto: Monika Moberg Kilefors.

Tomten på tomten

Dikten av Viktor Rydberg är en berättelse om tomten på tomten. Varje tomt hade sin ande eller jordvätte. Naturen var besjälad förr i tiden, och varje del hade sin levande gestalt. Det kunde vara en bergvätte som i Snövit och de sju dvärgarna.

Järnhanteringen uppstod i Mindre Asien, nuvarande Turkiet, i Boghazköi, och det lär ha varit kelterna eller galaterna som började. Järnmalm bröts i trånga gruvgångar av småväxt folk. En del hade kanske den röda frygiska toppluvan, som vi förknippar med vår tomtemössa. Frygien är en provins i Mindre Asien. I varje fall var tomten mycket liten, och den svenske folklivsforskaren Carl von Sydow, far till Max, hade en högst prosaisk förklaring till den lille tomten. Han menade tomten var ett resultat av folks supande. Om man led av delirium såg man nämligen små gubbar.

I Sverige trodde man på alver och älvor i naturen. Den isländske skalden Sigvat Thordson har skrivit om sitt besök hos jarl Ragnar i Skara år 1018 i sina Ausröfararvisur. Där nämner han hur han och hans sällskap ville ha nattlogi några mil från Skara, men alla stängde dörrarna, för det var alvablott i Hov. Hov kunde beteckna hedniska kultplatser. Man måste alltså hålla sig väl med dessa naturväsen, som var lite farliga och offra till dem, ge dem gåvor. Mitt i vintern var det midvinterblott i Uppsala. Det vinns en berömd tavla av Carl Larsson med denna titel. Den visar offret av kungen Domalde för att ge god årsväxt och undvika missväxt och svält. Från den här tiden kan nog seden att dricka jol härstamma. Andra kulturer har ju kristna namn på julen, medan vi har det förkristna jol. Engelsmän säger Christmas, kristmäsas, tyskarna säger Weinachten, den

Tre glada, moderna tomter. Teckning: Line. Svenska Vykort/Bläckhornet, 2007.

heliga natten, fransmännen kallar julen Noel, födelse, alltså Kristi födelse, och spanjorer säger Navidad som också betyder födelse.

Heliga Birgitta

På 1300-talet varnar den heliga Birgitta för tomta gudar, så spänningen mellan hedniskt och kristet kvarstår. Bröderna Grimms sagor på 1700-talet väckte intresset för den lille tomten eller nissen som han kom att kallas. År 1862 grundades tidningen Söndags-Nisse, en politisk skämttidning. Nissarna har den frygiska mössan, är pigga och snabbfotade. Ordet smörgåsnisse finns kvar. Det kom nu ut jultidningar, när läskonsten blivit mera allmän efter folkskolestadgans införande. Folkets Nisse kom vid mitten av 1800-talet och senare Jultomten.

Lille Vigg

År 1871 blev en vändpunkt i den svenske tomtens liv. Då publicerade Viktor Rydberg den 23 december i Göteborgs Handels- och sjöfartstidning berättelsen "Lille Viggs äventyr på julafton". Det var verkligen en julberättelse! Folktrons farliga och lättretliga tomtegestalt hade blivit en litterär symbol. I berättelsen sitter den lille pojken Vigg ensam hemma i stugan och väntar på mor Gertrud. Då hörde han bjällerklang, och "en släde, förspänd med fyra hästar, mindre än de fyra fölungar" stannade utanför stugans fönster. Ur släden hoppade en liten gubbe, just lagom för sådana hästar. Hans anlete var fullt av rynkor, och det långa skägget liknade mossan på stugtaket. Kläderna var ludna från topp till tå. I ena mungipan satt en snugga, och ur den andra ringlade rök.

Gubben hälsade på Vigg och presenterade sig. "Å, är du julvätten? Då är du en snäll gubbe, för mor har ofta talat om dig.

– Tack för lovordet! Dock är det si och så med den saken. Vigg, vill du följa med ut och åka?"

Så reste de iväg från stuga till stuga. Först stannade de vid en ladugård och hälsade på tomtormen. Det är hemmets goda ande, kanske Birgittas tomtha guda.

På en annan loge stod "två små lustiga fyrar med buskiga ögonbryn, runda barnkinder, röda toppmössor och grå tröjor" och tröskade. De kallades totemän. Sedan skulle de fara till prästgårdsnisse men mötte en nisse på vägen. Han ville söka ett nytt bo, för där han nu bodde var mor en slaska, far söp och barnen var stygga och smutsiga.

Då säger julvätten: "Stanna ett år till, för annars går all hemfrid bort med dig. Kanhända bättrar det sig, och då kan jag komma med gåvor till er nästa år."

Så åker lille Vigg och julvännen runt och delar ut gåvor, allt efter gårdsinvånarnas förtjänst. När de kommer till bergakungens sal, har alla tomenissar från gårdarna runt omkring samlats där. De rapporterade vad som hänt. Där fanns en stor våg, och för varje god gärning lade de gyllene vikter i vågskålen och för varje ond gärning lade de en huggorm eller en padda i den andra vågskålen. Redogörelserna gällde bara juldagarna, och då var människorna vänliga, så det godas vågskål vägde över. Så berättade nissen hos mor Gertrud om lille Viggs avundsjuka tankar, och då kom det en padda i det ondas vågskål, så att den vägde över.

Jenny Nyström

Detta var första gången som tomten eller nissen eller julvännen gav gåvor och inte bara tog emot. Efter ett par år kom Rydbergs julsaga i bokform med illustrationer av Jenny Nyström. Snart kom tomten att bli alla goda gåvors givare, men det fanns många konkurrenter, t ex Jesusbarnet eller Christkind i Tyskland redan på medeltiden. Då fanns också den gestalt som ingick en ohelig allians med vår tomte på tomten, sankt Nicholas, biskop i Demre eller dåvarande Myra, inte långt från nuvarande Istanbul i Turkiet på 300-talet efter Kristus.

Just Mindre Asien eller nuvarande Turkiet har betydligt mycket genom historien, och redan aposteln Paulus skrev brev till kristna folk där, t ex brevet till galaterna, som antagligen var kelter.

Som biskop tog Nicholas hand om fattiga för egna medel och hjälpte en stad med spannmål, när det var hungersnöd, så han blev handelsmännens och sjömannens skyddspatron, när han blev helgonförklarad på 900-talet. Han lär ha dött den 6 december 333.

Då i december var det avslutning i klostertidningarna och en munk klädde ut sig till S:t Nicholas och delade

Mitt andra hem Tage Brolin visade film och berättade om Gammalsvenskby i Ukraina i Sventorps församlingshem

Den 12 oktober hade hembygdsföreningen i Sventorp-Forsby inbjudit Tage Brolin, Främmestad, som visade bilder och berättade om Gammalsvenskby i Ukraina.

Byns namn kommer ursprungligen av att den bebos av ättlingar till omkring 1 000 tvångsflyttade estlandssvenskar från Dagö i dagens Estland, som fram till 1721 var en del av Sverige. Vissa av invånarna i byn talar fortfarande en svensk dialekt. Under senare år har Tage Brolin varit med om att organisera resor till Gam-

ut gåvor till de flitiga barnen och bannor till de lata. Det senare kunde även ligga på diverse maskerade gestalter, t ex julbocken som förknippades med den onde med horn och bockfot. På Gotland omtalas att barnen fick Niklasgott den 6 december, troligen något från den danska tiden före 1600-talet.

Fortfarande kommer St Nicholas till barn i t ex Holland den 6 december, som är Nikolaus dag och han kommer med båt. Och hamnstäder som Ystad, Simrishamn och även Lidköping har kyrkor helgade till S:t Nicholas. Även sjöstäderna Visby och Helsingborg, Halmstad och Landskrona har sådana kyrkor.

Nu har tomten från tomtens och S:t Nicholas blivit en stor röd bullrande amerikanskinspirerad affärstomte. Ibland har han t o m renar och kommer genom skorstenen. Det är nog bara engelska spisar som klarar sådant, om de gör det.

Holland var en nation med ekonomiskt uppsving på 1600-talet, och via kolonin Nya Holland som gav upphov till New York letade sig nog den amerikanske tomten dit.

Genom det filantropiska sällskapet Jultomtarna i Stockholm 1870 fick jultomtens en positiv framtoning. Så var det också i tidningen "Jultomten" för Sveriges barn, där framstående författare medarbetade.

Jultomten blev bildad och kultiverad. Men kanske är den berättelsen om tomtens inte alls den riktiga. Man kan se saker ur många synvinklar, t ex om man kommer från andra sidan jordklotet

Ann-Britt Boman

Tage Brolin, Främmestad, och Gunvor Hermansson, styrelsemedlem i Sventorp-Forsby Hbf.

malsvenskby, för att väcka väcka intresse för området och med baktanke att fler sedan vill vara med att hjälpa till att täcka de behov som finns.

Text och foto: Monika Moberg Kilefors

En lantmätare och hans tid

Under 1800-talet genomfördes i Sverige en av de största revolutionerna i Sveriges historia. Det laga skiftet genomfördes och byarna sprängdes. Lagen om skiftet kom 1827 och genomfördes sedan under förra delen av 1800-talet i de flesta socknar.

En central funktion i denna process hade lantmätaren. Han skulle mäta upp varenda jordbit i byn som skulle skiftas. Sedan graderades varje bit efter jordens värde och fick ett nummer. På skifteskartan hade jordbitarna var sitt nummer, och i det åtföljande skiftesprotokollet fanns en beskrivning. En by på fyra gårdar kunde ha över 600 olika bitar av jord och skog.

Före skiftet brukades allt gemensamt. När byn skiftades på fyra brukare, blev inte alla gårdar lika stora. Den som fick jord av bättre fick inte så stor gård, medan sämre jord gav flera tunnland.

Den som genomförde den grannliga uppgiften var lantmätaren, och det var inte lätt att vara rättvis och få alla nöjda. Det berättas, att irrande ljus ute i markerna, kanske lysmaskar, var lantmätarnas osaliga andar, när de inte fullgjort sin uppgift.

Jag växte upp i Hökhammar i Norra Björke socken. Där finns fyra gårdar, och byn började skiftas år 1835. Lantmätaren Olof Sandblom har gjort en fantastisk karta och protokollet är mycket utförligt och välskrivet. Jag blev nyfiken på personen och fick lite släkthistoria i boken "Organister och orglar i skara stift" av Per-Olof Räf. Där får man en omfattande översikt över organisterna i Skara stift fram till 1857. Flo socken öster om Hunneberg fick redan 1764 en orgel genom prosten Thore Odhelius, "en mycket ansedd man; qvick och kunskapsrik, nitisk lärare, stor predikant och sångare" enligt Warholms herdaminne.

En av de första organisterna var Jonas Peter Sandblom, född 1748 och härstammande från Sandhem. Han var organist i Flo från 1775 till sin död i Stora Gertorp i Flo 1795, Han gifte sig 1776 med Anna Maria Olofsdotter Grund och paret fick sex barn. De bodde på flera gårdar i Flo, Dillingen, Gålstad och sedan Stora Gertorp, där sonen och lantmätaren också bodde. I Sandbloms bouppteckning värderades gården till 266 riksdaler.

Barnen Johan, född 1778, Samuel 1781 och Stina 1784 var födda på Dillingen och dottern Johanna 1792 och Olof 1794 var födda på Stora Gertorp. Olof var alltså bara ett år när fadern dog. Änkan Anna Maria gifte om sig med efterträdaren som organist, Wennersten.

Olof Sandblom blev lantmätare och bodde också på gården Stora Gertorp i Flo. När reformen om laga skifte kom 1827, fick han många uppgifter. När en av ägarna

till en gård i en by begärde skifte, skulle detta ske. I Hökhammar i Norra Björke begärde den unge bonden Jonas Bengtsson skifte. Protokollet börjar:

"År 1835 den 21 November infann sig undertecknad vice Commissions Landtmätare uti kronoskattehemmanet Hökhammar 1 mantal oförmedlat, som ligger i Elfsborgs Län, Wähne Härad och Björke socken.....för att wärkställa Laga Skifte å ägorna till detta hemman".

Deltagarna i sammanträdet var ägarna till de fyra gårdarna samt två godemän. Olof Sandblom, som alltså tituleras vice Commissionslandtmätare, undertecknar protokollet. Sedan vidtar uppmätning av jord och skog, som delas upp i inrösningsjord och avrösningsjord. Det blir så småningom 640 olika små bitar. Areal på var och en uppges i tunnland och kappland, graderas efter kvalitet och beskrivs. Nr 1 är gammal åker, mylla på fimmebotten i Skärvallagärdet. Nr 28 är åker, svartmylla på fimlera, Qvarnekroken kallad, och nr 614 är skogsbacke, ren och åker i Södra Dymadstorpet. Fimleran var osäker och kunde flyta ut mot dalbotten nedanför Qvarnekroken.

Skilde i noggrannhet

Det skilde i noggrannhet mellan olika lantmätare, när det gällde att ange beskaffenheten av jorden och lika så när det gällde att ange ägonamn. Olof Sandblom är mycket noggrann och präntar alla uppgifter med sirlig stil. Alla streck i uppställningarna är mycket raka och siffrorna klara och tydliga. Här är en man som väl fyller sin uppgift!

När jorden var oskiftad, måste det ha funnits ett stort behov av att ge namn åt olika jordbitar Dessa ägonamn följde med även efter skiftet, men nu i stordriftens tid är nog ägonamnen nästan borta. I vissa socknar försöker man i dag att teckna ned de ägonamn som bevarats. Om man hade en lantmätare som Olof Sandblom vid skiftets genomförande, får man värdefull information och dokumentation. Varje numrerad och beskriven jordbit kan man återfinna på skifteskartan Den är ett litet konstverk i sig med olika färg på de olika gårdarnas jord, alltså fyra färger. Jordbitarna kunde ha namn som Olsängen, Flaskan, Hassledalen, Mellomintagan, Kornebråta, Mossebråta, Slätteberga, Siviken, Tranbergshagen och Björketäppan.

Stenhögar och rösen liggande i en rad på en höjdsträckning anges. Nu är dessa bortodlade. Måhända var det ett gammalt gravfält. Det var beläget just ovanför vattenvägen och mitt emot det välkända Vittene med guldfynd.

Även byggnaderna på gården beskrivs ingående. Manbyggnaden på min föräldragård är 19 alnar lång, 9 alnar bred och 5,5 alnar hög, under tegeltak. Den kan nedrivas med 20 karledagsverken och transporteras till den nya husplatsen med 24 hästedagsverken och uppsättas med 80 dagsverken. Arbetet värderas till 65 riksdaler. Sedan beskrivs och värderas allt ytterligare arbete som lerkörning samt murens och stenfotens uppsättande. På samma sätt beskrivs alla andra byggnader och till och med frukträden flyttas. Det är helt fantastiskt, att allt detta arbete kunde genomföras, utan att det blev konflikter för mycket lång tid framåt. När man inte kunde komma överens om viss jord eller om utflyttning tillgreps lottning.

Dryga kostnader

Kostnaderna för hela skiftet med utflyttning räknas ut. Statligt bidrag utgår till en del, men kostnaderna blir ändå dryga. Båda de hemmansägare som flyttade ut fick efter några år gå ifrån sina gårdar och man kan undra över orsaken.

Den 26 oktober 1837 är skiftet klart, och då under-tecknar Olof Sandblom det sista protokollet i förrättningen. Det blir uppläst i Björke kyrka den 29 oktober 1837 av C. Löfgren. Den 11 november 1837 intygar de tre hemmansägarna Jonas Bengtsson, Lars Svensson och Carl Ericsson samt Måns Andersson och Anders Andersson som förmyndare för omyndige gossen Anders Gustaf Eriksson, att de mottagit 44 ark protokoller

och taxeringslägg med mera. som hägnadsdelningsinstrument, som till bevis lämnas.

Olof Sandblom gjorde också en karta över Björke socken 1857-58 med åtföljande ”Beskrifning öfver Björke Socken, angående Sochnens allmänna beskaffenhet”. Den är utförlig i fråga om gårdar och arealer, men allt anges här i måttet ”quadratrefvar” och stänger. Detta mått användes tydligen en kort tid vid mitten av 1800-talet.

Innevånarna beskrivs på följande sätt: ”De äro tämligen välmående och deras bostäder är i allmänhet rymliga, snygga och väl underhållna, klädedräkten enkel och lynnet förräder självständighet utan att vara förenat med övermod och trotsighet”.

En ogift dräng i husbondens bröd hade omkring 50 riksdaler i årslön samt diverse klädespersedlar och en piga hälften mindre. Sandblom berättar om näringar, politisk författning med alla ekonomiska uppgifter, fornminnen samt alla hemman och lägenheter, lika noggrant som alltid. Beskrivningen är undertecknad i Wenersborg den 30 juni 1858. Då bor han på Johannesberg, där han avlider den 25 juni 1862.

Om man läser skiftesprotokoll från olika byar, är det stora skillnader i utförlighet och noggrannhet. Det är ett nöje att läsa Olof Sandbloms dokument, men han är bara en av alla dem som gjorde en av de största reformerna i Sveriges historia möjlig.

Ann-Britt Boman

Grattis Tommy Kroon till utmärkelsen!

Tommy Kroon tilldelas Årets kulturstipendium för sitt arbete inom Skara kommuns föreningsliv. Tommy Kroon får kulturstipendiet, en utmärkelse som belönar hans långvariga insatser inom föreningslivet, och han tilldelas även ett stipendium på 10 000 kronor.

Kroon är en känd person i Skaras kulturliv, och han arbetar bl a med Skara Gille, Brandmuseet och Grynkorvens Vänner. Man motiverar valet av Kroon genom att lyfta fram hans ledarskap i Skara Gille, där han har utvecklat föreningens verksamhet och bidragit till att öka gemenskapen.

Tommy Kroon har en stor kunskap om Skaras historia och kultur. Hans engagemang har haft en stor betydelse för föreningslivet.

Kroon har som ålderman i Skara Gille arbetat med att dokumentera och bevara stadens historia. Han är känd för sin stora organisationsförmåga.

Tommy Kroon, Skara, välkänd för sitt arbete i Skaras kulturliv och i hembygdsrörelsen..

Tommy Kroon är genom sitt arbete en känd person i Skaras kulturliv och för att bevara stadens historia.

Tommy var även under många år styrelsemedlem i VHBF.

Redaktionskommittén

Korsvirkesmagasinet i Otterbäcken

Amnehärads hembygdsförenings hembygdsgård och sjöfartsmuseum.

När man åker genom Otterbäckens samhälle i norra Skaraborg kan man inte undgå att se och förundras över en märklig tvåvåningsbyggnad i norra delen av samhället. Huset är nämligen byggt i den för våra trakter mycket ovanliga korsvirkesstilen.

Det stora huset är numera Amnehärads hembygdsförenings hembygdsgård med samlingslokaler och sjöfartsmuseum. Men, varför finns detta hus här? och vem lät bygga det?

Exakt årtal för husets uppförande saknas, men troligen byggdes det något år före 1876. Initiativtagare till bygget var smålänningen Göran Petter Adamson som var född 1833 i Lommaryds socken i nuvarande Aneby kommun. Göran Petter hade sinne för affärer och han hade tydligen fått kännedom om tillgången på lax och annan insjöfisk i Amnehärad och insett att det kunde vara en affärsidé. Korsvikeshuset användes som maga-

Ett större hus byggdes på Göran Petters svärfars Gustaf Bengtssons mark 1876.

sin för olika handelsvaror och som salteri m m. Teglet till huset lär ha tillverkats på platsen.

Det går många historier i släkten om Göran Petters ankomst till Otterbäcken. En släkting berättar att när Göran Petter kom med tåg till Gårdsjö, medförde han ett par nya läderstövlar som han inte hade råd att använda när han gick till Otterbäcken. Barnbarnsbarnet Bernt Adamsson har skrivit en kort historik om sin anfader och jag citerar ur Bernts berättelse. ”Norr om nuvarande hembygdsgården fanns på den tiden en liten stuga och där utanför på gårdsgården satt en ung flicka som han frågade om vägen till Vänerfiskarna, där han kunde köpa lax. Han kom rätt och fick köpa lax på kredit, för några pengar hade han inte men han verkade väl trovärdig. När grannarna fick höra om kreditaffärerna sa de, att den mannen får ni aldrig se mera”.

Delägare i det lokala fisket

Göran Petter fick kontakt med fiskare i Ålön och Sörön och efterhand blev han delägare i det lokala nätfisket. Lax och annan fisk saltades eller röktes och fraktades till Gårdsjö för vidare tågtransport till Stockholm. Ibland följde Göran Petter med transporter till Stockholm där han hade ett försäljningsstånd på Hötorget. Han arrenderade även Laxfiske i norrländska älvar och vintertid reste han med häst och släde i Norrlands inland för att köpa skogsfågel som på senvintern såldes i Uppsala och Stockholm.

Gifta sig

Flickan, som Göran Petter träffade då han för första gången kom till Otterbäcken, hette Karolina Gustafsdotter, och våren 1873 gifte de sig. Paret fick sedan två barn, sonen Gerhard 1876 och dottern Olga 1885. Den lilla stugan blev snart för trång så ett större hus byggdes 1876 på svärfadern Gustaf Bengtssons fastighet, Stora Otterbäcken. Familjen drev även jordbruk och 1886 byggdes ny ladugård för två hästar och 8 nötkreatur.

När Göran Petter kom till trakten, fanns endast en naturlig hamn och gårdarna stora och lilla Otterbäcken, men i samband med att Järnvägen kom 1876 så byggdes hamnen ut. Det skapades flera arbetstillfällen och därmed växte ett samhälle fram. Men det är ingen överdrift att säga att Göran Petter Adamson med sitt entreprenörskap hade stor del i Otterbäckens utveckling. Han gjorde svensk lax känd även utomlands, genom export och deltagande i flera utställningar där medaljer erövrades bl a i Berlin 1880 och i Köpenhamn 1888.

Göran Petter Adamson var en driftig företagare och

Stugan som var G P Adamson och Karolina Gustafsdotters första hem. Målning: Kristina Blee.

affärsman och Bernt Adamson berättar att anfadern sägs ha varit en mycket arbetsam och morgonpig man som steg upp vid tretiden varje morgon. Därför gick han också till sängs tidigt, men han var mycket noga med att varje kväll betala sina dagsverksarbetare. Han drev även jordbruk och djurhållning.

Efter ett långt och strävsamt liv avled Göran Petter Adamson 1929 och hustrun Karolina året efter.

Fastigheten förvärvades på 1990-talet av Gullspångs kommun och då revs bostadshus och ekonomibyggnader. Karolinas föräldrahem, det lilla huset som troligen var det äldsta huset i Otterbäcken, flyttades till Göran Petters barnbarn Arne Adamsons sommarställe utanför Falun.

Idag finns endast det stora korsvirkeshuset, hembygdsgården, kvar. Att magasinet uppfördes i den för trakten unika byggnadsstilen berodde troligen på att Göran Petter på resor i Danmark och Tyskland hade sett och förstått att det var en rationell och beständig teknik och i detta som så mycket annat hade Göran Petter Adamson rätt för huset står ännu kvar, väl underhållet, och har i etapper inretts för sitt nuvarande ändamål som Amnehärads hembygdsförenings hembygdsgård och sjöfartsmuseum.

*Jan-Erick Erickson
Amnehärad*

Hembygdens vision

En levande hembygd öppen för alla. Det är hembygdens vision och den ledstjärna som vi strävar mot. Den uttrycker vad vi vill uppnå på längre sikt, men sätter också ord på viktiga värden i vardagen. Vi vill att människors hembygder ska leva och tror därför att kunskap om platsen, delaktighet och gemenskap är helt avgörande. Ingen ska lämnas utanför, utan alla är välkomna. Det är vår vision.

SHF

VÄSTGÖTA BYGDEN

Redaktionskommitté

Ann-Britt Boman

Spireavägen 5, 513 35 Fristad, tel 0760-38 48 09.

E-post: annbritt.boman@outlook.com

Jan-Olof Berglund, Stora Rör, Nolgården 3,

549 96 Våring, tel 070-842 04 53.

E-post: j-o.berglund@telia.com

Bo Björklund, Hövägen 9 C, 446 32 Älvängen,

tel 073 -023 11 50. E-post bo.bjorklund1@outlook.com

Tage Brolin, Bäckaskog, Främmostad,

465 97 Nossebro, tel 070-328 13 33.

E-post: frammostad@tagebrolin.se

Pär-Uno Ström, Sidenvägen 10, 441 55 Alingsås,

tel 073-595 96 85.

E-post: parunostrom5@gmail.com

Peter Backenfall

Horsby Backgården 1, 524 91 Herrljunga

0513-103 46, 0706-75 96 71

E-post: peter.backenfall@rsgbg.se

Monika Moberg Kilefors, ansvarig utgivare, redaktör

070-642 56 70, Ekängsvägen 19, lgh 1104, 549 40 Skövde.

E-post: redvastgotab@gmail.com

eller blackhornet.monika.moberg@gmail.com

Förbundsordförande: Lena Ramsberg

Fötene Östergården 1, 447 91 Vårgårda,

tel 0705-32 64 24.

E-post: lenahe.ekonomi@gmail.com

Vice förbundsordförande: Ola Wirtberg

Långesäter 4, 541 97 Lerdala

E-post: ola.wirtberg@telia.com

tel 0708-55 88 23

Förbundssekreterare: Peter Backenfall

Horsby Backgården 1, 524 91 Herrljunga

0513-103 46, 0706-75 96 71

E-post: peter.backenfall@rsgbg.se

Förbundskassör: Jan-Olof Berglund

Stora Rör, Nolgården 3,

549 96 Våring, tel 070-842 04 53.

E-post: j-o.berglund@telia.com

Kanslist: Eva Mann. Västergötlands Hembygds-

förbund, Stadsträdgården 1, 532 31 Skara,

tel 0512-105 50,

bostad 070-313 65 60.

Bankgiro: 378-5383. Swish: 123 214 84 19.

Har Du en adressförändring, ring till Eva Mann,

tel 0512-105 50. Arbetstid: torsdagar 9-15.

Kansliets e-post: kansli@vhbf.se

Från våra insidor..

Nossebro Hembygdsförenings årliga malning i anrika Kerstins Kvarn, Nossebro. Läs artikeln på sidan 9. Foto: Karl-Johan Augustsson.

Barnens söndag i Herrljunga hembygdspark. I år ersattes ponnyridningen med en tur i den gamla brandbilen. Läs Peter Backenfalls artiklar på sidorna 7 och 8. Foto: Anne-Chatrine Cammersand.

Nossebro Hembygdsförenings årliga malning i anrika Kerstins Kvarn, Nossebro. Många passade på att fika. Eva Rang serverar. Läs artikeln på sidan 9. Foto: Karl-Johan Augustsson.

*En God
Jul och
ett Gott
Nytt År
tillönskas
alla våra
läsare!*

Simon Waern är en populär ledare vid stadsvandringar i Alingsås. Text och foto: Pär-Uno Ström. Läs artikeln med början på sidan 5.

Retrovägen 190 mellan Göteborg och Lyrestad vill särskilt lyfta fram 1900-talets kulturarv. Läs om Östad på sidan 15.